

М. ПОПОВИЧ,
член-кореспондент НАН України,
директор Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України

В результаті хронічних бюджетних «недоїдань» в Інституті філософії поменшало співробітників, особливо молодих, він постарів на добрий десяток років. Рідше проводяться конференції за нашою участю, знижується кількість докторських захистів. Але попри всі складності вдалося зберегти основні наукові колективи, хоча вони в критичному стані: ще трохи скорочень і втеч, і деякі з них практично зникнуть. Боюсь, що таке становище типове для Академії в цілому. Втім, є підстави сподіватися, що перелом все-таки стався. Починає повертатися наукова молодь, яка у важкі часи подалася або в університети, або за кордон. А головне і найдивовижніше, що не всихає потік публікацій. Минулого року їх у Відділенні було понад 1000 друкованих аркушів. Ми опинилися на другому місці після істориків, хоча вони неминуче пишуть багато, а, наприклад, для логіків нормальною вважається стаття на 3—4 сторінки.

Постає питання: куди йти далі після повернення втрачених позицій? Мимоволі втягуємося у давні і недавні дискусії про реформу Академії наук, які ведуться переважно у білянаукових колах, але зачіпають і наші колективи, що проявилось, зокрема, на останніх зборах нашого відділення.

В ході дискусій пропонувалися різні варіанти реформування: від повної заміни Академії наук системою вузівської науки до переходу на формування наукової тематики на конкурсній основі з тимчасовими колективами і при цьому з обов'язковим реформуванням Академії наук ззовні, неакадемічним середовищем (неясно яким, очевидно, державно-політичним, а, може, силами громадськості). Наш власний досвід дає підстави твердити, що «реформування» в такому напрямі ліквідувало б основний ресурс української науки — відносно стабільні наукові колективи. Для Інституту філософії з його низькими зарплатами сьогодні колектив — єдина притягальна обставина, завдяки якій до нас повертається молодь. Відновлення системи загальноінститутських та віддільських семінарів було ініційоване саме співробітниками інституту. Вони створюють атмосферу пошуку, без якої наукова інституція перетворюється на бюрократичну установу. Ми пробували брати участь у проектах, у тому числі й міжнародних, але вони ефективні тільки за умови, що власні наукові колективи мають серйозні напрацювання.

Скажу більше: я переконаний, що така зосереджена на власне наукових проблемах інституція, якою є наша Академія наук, — це краща система організації науки, ніж наукова робота через університетські кафедри чи через проекти наукового центру на зразок французького CNRS. Між іншим, сама система проектів розвинулася тільки після війни і є наближенням до системи спеціалізованих наукових структур. Мої зарубіжні колеги завжди висловлювали заздрість щодо тих умов, у яких працюють наші академічні співробітники (я не кажу про рівень зарплати).

Критики Академії наук як системи звичайно наголошують на розриві між реальним науковим внеском ученого та його формальними позиціями. Проблема ця існує, до речі, не тільки у нас і не тільки в Академії. Скрізь є організатори (менеджери) науки, формальні авторитети («корифеї») і неформальні наукові лідери. Є й розрив між ними у розумінні наукового визнання, ступенів і звань: у менеджерів завжди більше шансів, у

неформальних лідерів — менше. В ідеалі всі три категорії мали б збігатися, але цього ніде і ніколи не буває. Звичайно, це не привід для заспокоєння, бо повний розрив свідчить про суцільну бюрократизацію науки, але оскільки формальне визнання дає небагато влади над людьми, а до неформальної авторитетності суспільство чутливіше, ніж до звань і титулів, сам по собі розрив ще не дає підстави для категоричних оцінок.

Яким же чином суспільству і науковій громадськості добитися строго об'єктивної оцінки наукових чеснот? Мені видається, що запропонована у пресі система оцінок через публікації в журналах з міжнародним авторитетом принаймні наївна, а якщо вона стане знаряддям для керування наукою в руках чиновників із позанаукового середовища, то й просто помилкова і може стати згубною.

Якщо йдеться про філософію і, думаю, про соціогуманітарні дисципліни взагалі, то у нас навіть не існує загальноновизнаних періодичних органів («системи ІМРАСТ»). Є різні філософські течії зі своїми авторитетами. Нерідко філософи різних шкіл і різних націй просто не читають один одного. В 60-х роках з великим тріумфом стартувала так звана історико-наукова школа в методології науки (Томас Кун та ін.), і мої несміливі натяки в розмовах із зарубіжними колегами на те, що ці ідеї вже у 20-х роках були висунуті в німецькій школі «соціології пізнання» Макса Вебера, зустрічали реакцію здивування — німецької літератури в англосаксонському середовищі не читають.

Наші співробітники беруть участь в одній французькій програмі з тематики, яка давно оцінена в англосаксонській літературі як теоретично малоперспективна. І нічого, праці публікуються, і субсидії надходять. Якщо ж йдеться про українознавство в усіх видах, а також російські історію і культуру, то орієнтуватися на західні стандарти взагалі безглуздо. Стає малоцікавою і дедалі більше втрачає підтримку та інтерес на Заході також «советологія» і споріднені дослідження. Ніхто краще за нас не знає, що з нами відбулося і відбувається.

Авторитетні друковані органи з окремих дисциплін, звичайно, є. Однак щодо публікацій як мірила взагалі слід зберігати певний скепсис. У нас чимало науковців друкуються у відомих зарубіжних журналах, але я б не сказав, що це неодмінно кращі з кращих. Є люди дуже активні і не дуже цікаві, а є такі, що пишуть мало і рідко, але вони по-своєму цінні. А більшість у науці взагалі, я думаю, становлять чорнороби від науки, які виконують основну, не дуже помітну роботу. Словом, такий безумовно вагомий критерій, як кількість публікацій у періодиці найвищого рівня ІМРАСТ-рейтингу, є все ж таки формальним, і неприпустимо, щоб на його підставі приймалися рішення зовнішніми силами державного апарату чи позанаукової громадськості.

Я думаю, що подібні способи оцінки вже серйозно себе скомпрометували в діяльності ВАК України. Прагнучи знайти якісь відповідники рейтингу публікацій при оцінці кандидатських і, особливо, докторських дисертацій, ВАК створює дедалі складніші умови для захистів, що за даної ситуації явно перешкоджає науковому росту молоді. Свого часу саме наш інститут висунув ідею обмеження списку ВАКівських публікацій високорейтинговими виданнями, а тепер це перетворилося на свою протилежність. Наш основний журнал виходить погано, та й не може бути місцем для публікацій пошукачів. Колись взагалі не було вимоги щодо публікацій з теми дисертації, потім сама вчена рада оцінювала міру висвітленості змісту дисертації в публікаціях, і, нарешті, створюючи дедалі більше штучних перепон для потоку неякісних праць, ми прийшли до сучасної системи. Обминути ці перепони легко може тільки багата людина. Наукою тут і не пахне. Думаю, що настав час рішуче змінити цю практику.

І все ж на прикладі своєї спеціальності і свого інституту можу твердити, що нарікання на стан нашої науки мають підстави. Зокрема, в різного роду звітах ми ніколи не аналізуємо нашого доробку з позицій світового досвіду. Ніхто краще за вчених Академії наук не зможе цього зробити. Сьогодні, як і раніше, говорять про дві великі наукові держави світу — США і Росію (з її організацією науки, ідентичною нашій). Академія наук України з ряду позицій нічим не поступалася всесоюзній, але була панівна, незалежна від нас, тенденція. Вона полягала в тому, що фундаментальна теоретична робота зосереджувалася в московських інститутах. Я б не сказав, що сьогодні наш інститут виглядає провінційним порівняно з московським, а за деякими напрямками ми, можливо, й сильніші від москвичів. Ми прагнемо до того, щоб і за охопленням філософської проблематики, і за глибиною її розуміння, і за контактами із західними колегами бути на світовому рівні, а для цього, між іншим, потрібно налагоджувати і почасти втрачені зв'язки з російськими та іншими колегами з пострадянського простору.

І останнє — про зв'язок філософії і взагалі соціогуманітарних дисциплін з політикою. Нові стосунки з політичною ідеологією встановлюються у нас не без труднощів. Був час, коли деякі філософи пропонували просто і безпосередньо замінити «науковий комунізм» «науковим націоналізмом», залишивши все інше як було. Ініціатива навіть одержала тоді підтримку Міністерства вищої освіти. Сьогодні ця ідея, хоча і не в такій наївній формі, однак усе ще жива.

Тим часом гуманітарій мусить у певному сенсі залишатися поза політикою. Звичайно, кожен із нас має право на політичну активність у будь-якій партії, кожен також мусить бути лояльним щодо основних цінностей, проголошених Конституцією. Ми виконуємо і урядові програми, тобто служимо владі і державній політиці. Однак це означає лише те, що перед нами політика ставить проблеми, а ми пропонуємо відповіді на них. Якщо ж нам пропонують одразу і бажані для влади відповіді, то робота втрачає сенс.

Хотів би принагідно сказати, що цілком солідарний з виступом на зборах Відділення директора Інституту соціології члена-кореспондента НАН України В.М. Ворони. Проголошення соціології лженаукою, та ще й протиставленою, повторює у вульгарному вигляді аналогічні давні звинувачення генетики і кібернетики. Я вважаю, що вчені-соціологи продемонстрували, зокрема в аналізі електоральних процесів, високу точність оцінок та прогнозів і заслуговують на довіру до їхньої компетентності й порядності.

Колись друг В.І. Вернадського академік С.Ф. Ольденбург сказав: «Велика культура може бути тільки у великій державі». Я б цей вислів дещо перефразував: великою державою є держава, яка має велику культуру. В тому числі й велику науку. І тільки в цьому розумінні варто мріяти про Україну як велику державу.